

PROUČAVANJE USTAVNE ISTORIJE KAO SAMOSTALNE NAUČNE DISCIPLINE SA POSEBNIM OSVRTOM NA RAZVOJ DOKAZIVANJA I USTAVNIH GARANCIJA U DOKAZNOM POSTUPKU

Nedim Haznadarević

Univerzitet u Novom Pazaru

Novi Pazar, Republika Srbija

nedim.h@uninp.edu.rs, <https://orcid.org/0009-0009-8687-2777>

Apstrakt

Cilj ovog rada je da se analizira mogućnost postojanja ustavne istorije kao samostalne naučne discipline, kao i opravdanost njenog uvođenja kao posebnog predmeta na pravnim fakultetima u Republici Srbiji. U radu se polazi od teze da je istorijska dimenzija ustavnog prava u savremenim nastavnim programima nedovoljno zastupljena, uprkos njenom značaju za razumevanje ustavnih instituta i principa. Autor razmatra odnos ustavne istorije sa ustavnim pravom, opštom istorijom države i prava, kao i rimskim pravom kao temeljem evropske pravne tradicije, ukazujući na njihove međusobne veze, ali i na specifičnosti predmeta, metoda i ciljeva ustavne istorije. Posebna pažnja posvećena je metodologiji ove discipline, koja obuhvata istorijski, pravni i komparativni pristup, kao i analizi istorijsko-pravnih izvora ustavnosti. U radu se dodatno razmatra razvoj dokazivanja, ustavom zajamčenih prava i ustavnih garancija u dokaznom postupku, sa posebnim osvrtom na zabranu nezakonitih dokaza i teoriju „plodova otrovnog drveta“, kao primer praktičnog značaja ustavne istorije za razumevanje savremenih pravnih standarda. Zaključno, ukazuje se da ustavna istorija, zbog svoje metodološke i sadržinske specifičnosti, treba da bude jasno profilisana kao posebna naučna disciplina i sastavni deo pravnog obrazovanja.

KLjučne reči: ustavna istorija, ustavno pravo, ustavnost, metodologija, ustavne garancije, dokazni postupak.

THE STUDY OF CONSTITUTIONAL HISTORY AS AN INDEPENDENT ACADEMIC DISCIPLINE WITH A SPECIAL FOCUS ON THE DEVELOPMENT OF EVIDENCE AND CONSTITUTIONAL GUARANTEES IN EVIDENTIARY PROCEDURES

Abstract

The aim of this paper is to analyze the possibility of establishing constitutional history as an independent academic discipline, as well as the justification for introducing it as a distinct subject in law faculties in the Republic of Serbia. The paper is based on the thesis that the historical dimension of constitutional law is insufficiently represented in contemporary curricula, despite its importance for understanding constitutional institutions and principles. The author examines the relationship between constitutional history and constitutional law, the general history of the state and law, and Roman law as the foundation of the European

legal tradition, highlighting both their interconnections and the specific characteristics of the subject, methods, and objectives of constitutional history. Particular attention is given to the methodology of this discipline, which encompasses historical, legal, and comparative approaches, as well as the analysis of historical-legal sources of constitutionalism. The paper further discusses the development of evidence, constitutionally guaranteed rights, and constitutional safeguards in evidentiary procedures, with special reference to the prohibition of unlawful evidence and the “fruit of the poisonous tree” doctrine, as an example of the practical significance of constitutional history for understanding contemporary legal standards. In conclusion, it is emphasized that, due to its methodological and substantive specificity, constitutional history should be clearly established as a separate academic discipline and an integral part of legal education.

Keywords: constitutional history, constitutional law, constitutionality, methodology, constitutional guarantees, evidentiary procedure.

UVODNE NAPOMENE

Ustavno pravo predstavlja jednu od najstarijih i temeljnih grana pozitivnog prava, budući da je neposredno povezano sa nastankom države i potrebom da se normativno uredi njena politička organizacija. Od samih početaka političke zajednice javlja se potreba za uređivanjem strukture i nadležnosti organa vlasti, njihovih međusobnih odnosa, kao i položaja i prava pojedinaca i društvenih grupa u okviru političkog poretka. U tom smislu, razvoj ustavnog prava prati razvoj same države i političke vlasti (Nikolić, 1978: 4).

Još u najranijim civilizacijama, poput antičke Grčke i Rima, ali i u starim državama Istoka, mogu se uočiti začeci normativnog uređivanja najvažnijih pitanja državnog i društvenog života. Iako ti rani akti nisu imali formu i sadržinu savremenog ustava, oni su predstavljali prve pokušaje institucionalizacije i ograničenja političke vlasti putem opštih normi. U tom periodu ustavno pravo nije imalo isključivo pravni karakter, već je obuhvatalo i norme političkog, ekonomskog, socijalnog, pa čak i religijskog karaktera (Đorđević, 1978: 4). Tek postepenim razvojem racionalne pravne misli i pisanih političko-pravnih akata dolazi do jasnijeg oblikovanja ustavnosti u modernom smislu. Ključni istorijski momenti u razvoju ustavnosti, poput donošenja Magna Carta Liberatum (Velika povelja sloboda) iz 1215. godine, zatim United States Constitution (Ustav Sjedinjenih Američkih Država) iz 1787. godine koji je i danas na snazi, kao i Déclaration des droits de l'homme et du citoyen (Deklaracija o pravima čoveka i građanina) iz 1789. godine, postavili su temeljne principe ograničenja vlasti, podele vlasti i zaštite osnovnih prava. Ovi akti nisu nastali iznenada, već su predstavljali rezultat dugotrajnog razvoja političkih i filozofskih ideja o legitimnosti i granicama državne moći.

Savremena literatura iz ustavnog prava u različitoj meri posvećuje pažnju istorijskom razvoju ustavnosti. U pojedinim udžbenicima istorijski aspekt predstavlja uvodni deo, dok je u drugima znatno obimnije obrađen. Ipak, može se uočiti da je u nastavnim programima pravnih fakulteta istorijska dimenzija ustavnog prava neretko potisnuta usled obimnosti pozitivnopravne materije i potrebe za detaljnom analizom važećeg ustavnog sistema. Istovremeno, ustavni dokumenti i organizacija vlasti proučavaju se i u okviru predmeta Istorija države i prava, ali

pretežno sa opšteg istorijskopravnog stanovišta. U tom kontekstu analiziraju se nastanak i razvoj državnih institucija, oblici vlasti i najvažniji ustavni akti pojedinih epoha, ali bez dubljeg teorijskog razmatranja ustavnih principa i njihove normativne razrade. Takav pristup, iako značajan za razumevanje šireg istorijskog okvira, najčešće ostaje na deskriptivnom nivou i ne obuhvata sistematsku analizu ustavnosti kao posebnog pravnog fenomena. Međutim, istorijska komponenta ima suštinski značaj za razumevanje samog pojma ustava. Ustavnost nije proizvod jednog trenutka, već rezultat dugotrajne evolucije ideja o ograničenju vlasti, zaštiti ljudskih prava i organizaciji državne moći putem pravnih normi. Bez poznavanja te evolucije otežano je potpuno razumevanje savremenih ustavnih instituta i njihovog normativnog i političkog smisla.

Polazeći od navedenog, u ovom radu se zastupa stanovište da bi ustavnu istoriju trebalo jasnije definisati i razvijati kao zasebnu naučnu disciplinu, odnosno kao sistematski uređenu oblast znanja koja poseduje sopstveni predmet proučavanja, metodološki aparat i istraživačke ciljeve. Takvo izdvajanje može se opravdati kako sa metodološkog, tako i sa teorijskog i pedagoškog aspekta, imajući u vidu njene specifičnosti. U nastavku rada biće razmotreni ključni razlozi koji podržavaju ovakav pristup.

USTAVNA ISTORIJA I USTAVNO PRAVO

Ustavno pravo je naziv za dve međusobno povezane ali i odvojene pojave, dva međusobno povezana ali odvojena društvena fenomena. Naziv je jedne grane prava i jedne naučno-nastavne discipline. Ustavno pravo u značenju grane prava osnovna je pravna grana u pravnom sistemu svake države. Ustavno pravo je i naziv naučno-nastavne discipline koja naučnim metodama izučava polazišta, koncepciju, ciljeve i sadržinu ustavnog prava kao grane prava. Jedna je od pravnih disciplina čiji je predmet vrlo kompleksan i složen. Pojedini aspekti ustavne materije izučavaju se i u drugim naučno-nastavnim disciplinama- u upravnom pravu, sudskom pravu, novoj naučno-nastavnoj pravnoj disciplini koja izučava ljudska prava i slobode, političkim naukama, sociologiji i dr. To čini da se nauka ustavnog prava u izvesnoj meri prepliće s drugim naučnim disciplinama iz korpusa pravnih i šire društvenih nauka. To preplitanje ima karakter i domet međusobne komplementarnosti, ponekada i sa preklapanjem, u pojedinostima. Druge naučne discipline, naročito pravne, koje izučavaju pojedine aspekte ustavne materije, oslanjaju se i na saznanja nauke ustavnog prava, a nauka ustavnog prava koristi se i njihovim saznanjima (Šuković, 2009).

Tako i ustavna istorija ima za predmet proučavanje ustava i ustavnosti, ali sa jednog istorijskog aspekta. Iako i ustavno pravo i ustavna istorija proučavaju ustav, razlika se ogleda u predmetu, metodologiji i cilju istraživanja. Ustavna istorija se fokusira na genezu i razvoj ustavnih ideja, institucija i normativnih rešenja kroz istorijske epohe, uzimajući u obzir društveno-politički kontekst, istorijske okolnosti i ideološke pretpostavke, pri čemu se metodološki oslanja na istorijsko-kritički pristup, komparativnu analizu i interdisciplinarne metode. Nasuprot tome, ustavno pravo analizira važeće ustavne norme, njihovo tumačenje i primenu u savremenom

pravnom poretku, uključujući organizaciju vlasti, zaštitu ljudskih prava i nadležnosti ustavnih organa, koristeći dogmatsko-pravnu analizu i sistematizaciju pravnih instituta. Iako su različite po metodologiji i vremenskom fokusu, njihova međusobna povezanost je očigledna: razumevanje savremenih ustavnih normi često je nemoguće bez istorijskog konteksta, dok ustavna istorija bez pravne analize ostaje fragmentarna i deskriptivna. Takva komplementarnost omogućava dublje i teorijski utemeljeno tumačenje savremenih ustava. Autonomija ustavne istorije može se potvrditi kroz nekoliko ključnih teorijskih pristupa. Normativizam Hansa Kelsena insistira na strogoj separaciji prava i politike, naglašavajući da ustavno pravo predstavlja sistem važećih normi. Ipak, istorijska analiza doprinosi razumevanju normativnog smisla ustava, ukazujući na njegovu evoluciju kroz vreme. Monteskje ukazuje na istorijski razvoj podele vlasti kao odgovor na koncentraciju moći, potvrđujući značaj istorijskog sagledavanja ustavnih principa. Carl Schmitt razlikuje formalni i materijalni ustav, ističući političku suštinu i konstituišuću volju naroda, dok Konrad Hesse naglašava normativnu snagu ustava, ali i njegovu ukorenjenost u društvenoj realnosti. Ovi pristupi zajedno ukazuju da ustavna istorija poseduje sopstveni predmet i metod, a njeno izdvajanje predstavlja metodološko preciziranje, a ne fragmentaciju ustavnopravne nauke. Ovaj rad se fokusira na odnos između ustavne istorije i ustavnog prava, s ciljem utvrđivanja autonomije ustavne istorije i njenog doprinosa razumevanju savremenog ustavnog prava. Metodološki se koristi istorijsko-kritička analiza, normativno-dogmatska analiza, komparativna metoda i proučavanje ustavne doktrine, čime se simultano sagledava istorijska evolucija ustava i savremeni pravni okvir. Bez sistematskog proučavanja ustavne istorije nije moguće ostvariti potpuno i teorijski utemeljeno razumevanje savremenog ustavnog prava, što opravdava njeno jasnije institucionalno i metodološko izdvajanje kao posebne naučne discipline.

USTAVNA ISTORIJA I OPŠTA PRAVNA ISTORIJA

Ustavna istorija ne postoji izolovano, već je duboko povezana sa opštom istorijom države i prava, jer se ustavni sistemi razvijaju unutar šireg pravnog i društvenog konteksta. Dok opšta istorija prava proučava evoluciju pravnih normi, instituta i principa kroz sve sfere društvenog života, ustavna istorija se fokusira na one norme i institucije koje regulišu organizaciju vlasti, prava pojedinaca i odnose između različitih državnih organa. Uprkos ovoj specijalizaciji, ustavna istorija koristi metodološke principe opšte pravne istorije, uključujući istorijsko-kritičku analizu, komparaciju pravnih dokumenata i proučavanje političko-pravnih okolnosti nastanka normi. Povezanost opšte pravne istorije i ustavne istorije postaje naročito vidljiva kroz istorijske primere. Na primer, rimsko pravo i srednjovekovni zakoni Evrope postavili su temelje mnogim principima koji se kasnije reflektuju u savremenim ustavima. Magna Carta (1215) predstavlja i pravni i politički dokument: sa jedne strane, ona je srednjovekovni pravni akt koji ograničava monarhijsku vlast, dok sa druge strane predstavlja rani oblik ustavne regulative. Slično, razvoj feudalnih institucija i pravnih običaja u različitim državama pruža okvir za razumevanje kako su se pravne norme transformisale u ustavne principe.

Teorijska rasprava o ulozi ustavne istorije u kontekstu opšte pravne istorije dobija dodatnu podršku u radu Dieter Grimma (2023), nemačkog profesora emeritusa i istaknutog ustavnopravnog teoretičara, koji ukazuje da se politički i društveni događaji ne mogu u potpunosti razumeti bez sagledavanja istorijskog razvoja ustavnih normi i njihove primene. Iako Grimm naglašava metodološku povezanost ustavne istorije sa širim pravnim i društvenim okvirom, ovaj rad pokazuje da ustavna istorija ima svoj jasno definisan predmet, metod i teorijski okvir. Takva specifičnost opravdava njeno izdvajanje kao samostalne naučne discipline, dok istorijska povezanost sa opštom pravnom istorijom služi prvenstveno kao kontekstualna i metodološka osnova za razumevanje savremenog ustavnog poretka. Iako ustavna istorija koristi metode opšte pravne istorije, njen predmet ostaje jasno definisan: fokusira se na evoluciju ustavnih normi i institucija, dok opšta pravna istorija proučava pravni sistem u širem društvenom i istorijskom kontekstu. Ta distinkcija omogućava precizno sagledavanje kako su se ustavni principi razvijali iz šire pravne tradicije, a istovremeno omogućava teorijski i normativni okvir za tumačenje savremenih ustavnih rešenja. Povezanost ustavne i opšte pravne istorije ne dovodi u pitanje autonomiju ustavne istorije, već potvrđuje njen status integralnog dela pravne nauke i njen značaj kao neophodnog osnova za potpuno razumevanje savremenog ustavnog poretka.

USTAVNA ISTORIJA I RIMSKO PRAVO

Povezanost ustavne istorije i rimskog prava ogleda se u njihovoj međusobnoj uslovljenosti u razumevanju razvoja pravnih i političkih institucija kroz vreme. Ustavna istorija, kao naučna disciplina koja proučava nastanak i evoluciju ustavnih poredaka, ne može se u potpunosti razumeti bez osvrta na rimsko pravo, koje predstavlja jedan od najznačajnijih izvora evropske pravne tradicije. Rimsko država je, posebno period republike, kolevka mnogih ustavnih principa koji će kasnije oblikovati moderne ustavne sisteme. Rim nije imao ustav u današnjem smislu te reči, ali su mnogi nepisani kodeksi, kao i brojne političke i pravne odredbe i principi koji su se razvili u republici, poput podele vlasti, ograničenja trajanja mandata, zakonodavnog okvira (Zakonik XII tablica), vladavine prava i drugih, postavili temelje za dalji razvoj ustavnosti u svetu (Haznadarević, 2025:70). Iako proučavanje rimske države tradicionalno spada u okvir rimskog prava kao integrisane naučne discipline, u savremenoj pravnoj nauci poseban naglasak stavlja se na rimsko privatno pravo, s obzirom na to da ono predstavlja temelj savremenih privatnopravnih sistema, što potvrđuje i njegova recepcija u srednjem veku. Međutim, značaj rimskog javnog prava ne može se zanemariti, jer upravo proučavanje državnog uređenja i institucija starog Rima pruža važna saznanja za ustavnu istoriju. U tom smislu, ustavna istorija, oslanjajući se na dostignuća rimskog prava, posebno u oblasti javnog prava, doprinosi potpunijem razumevanju razvoja državnosti i ustavnopravnih institucija.

POJAM I PREDMET USTAVNE ISTORIJE

Ustavna istorija predstavlja istorijskopravnu naučnu disciplinu koja obuhvata proučavanje ustavnosti, kao i nastanka, razvoja i promena ustava. U literaturi se sreće i naziv uporedna ustavna istorija, budući da ova disciplina ne proučava isključivo ustavni razvoj jedne države (na primer, ustavnu istoriju Srbije), već obuhvata i uporednu analizu ustavnih sistema i ustavnosti različitih zemalja. Ustavna istorija se takođe bavi i istorijskim događajima i prekretnicama u istoriji koje su prethodile donošenju ustava, koje su uticale i pojavila se svest (buđenje naroda) i želja za postojanjem ustavnosti u toj državi. Mnogo prije donošenja Američkog ustava, prvog modernog ustava u današnjem smislu te reči, bilo je pravnih dokumenata koji su se i te kako mogli smatrati ustavnim, jer se pomoću njih ili pokušala ograničiti vladareva apsolutna vlast, ili su pomoću njih bila zagarantovana određena prava i slobode građana te države, ili je tim dokumentima bila uređena organizacija vlasti u toj državi, i zbog toga ćemo, naravno, početi od najranijih vidova, začetaka ustavnih principa iz davnih država koje su obeležile kako istoriju uopšteno, tako i istoriju države i prava. Dakle, možemo zaključiti, iako koncept ustavnosti u današnjem smislu (s ustavom kao temeljnim zakonom koji definiše osnovne principe vladavine, ljudskih prava i podelu vlasti) nije postojao u najranijim civilizacijama, mnoge od tih civilizacija su razvile pravilnike, zakone i norme koje su regulisale vladavinu i društveni život. Kroz istoriju se razvijala svest o potrebi za normativnim okvirom koji će regulisati vlast i prava građana, iako su u tim periodima mnoge stvari bile zasnovane na običajima, religiji i filozofiji, a ne na formalnim, pisanim dokumentima poput modernih ustava. Američki ustav iz 1787. godine predstavlja vrhunac tog razvoja, sa jasnim pisanjem ustavnih normi i principa koji usmeravaju političke sisteme i društva. Ukratko, ustavna istorija predstavlja osnov za razumevanje savremenog ustavnog prava, dok ustavno pravo normativno uobličava i dalje razvija pravna rešenja proistekla iz istorijskog razvoja.

METOD PROUČAVANJA USTAVNE ISTORIJE

Metodologija je nauka (učenje) o metodu odnosno nauka o načinu istraživanja. Naučni metod je sastavni i neophodni deo naučno-istraživačkog rada, on je nezaobilazna komponenta svake naučne discipline ili teorije odnosno empirijskog istraživanja. Posredstvom metoda ogledaju se saznajne mogućnosti i doemeti svake nauke (Čorbić & Kovačević, 2014: 19).

Metod proučavanja ustavne istorije obuhvata nekoliko ključnih pristupa koji omogućavaju duboko razumevanje razvoja ustavnih sistema, normi i institucija kroz vreme. Glavni metodi koji se koriste u proučavanju ustavne istorije su:

- Pravni metod
- Istorijski metod
- Komparativni (uporedni) metod
- Hronološki metod odn. hronološki pristup (Ovaj metod podrazumeva proučavanje razvoja ustava i ustavnih institucija kroz vreme redosledom).

U srži ove naučne discipline javlja se jedna kombinacija metoda, a možemo je nazvati pravno-istorijsko-uporednim metodom proučavanja, jer zapravo predstavlja kombinaciju tri ključna pristupa: pravnog, istorijskog i komparativnog. Kao kombinacija gore navedenih metoda, ovaj pristup integriše pravni, istorijski i komparativni element, omogućavajući holistički pogled na ustavnu istoriju. U ustavnoj istoriji, holistički pristup bi podrazumevao proučavanje ustavnih sistema ne samo kroz pravne norme, već i kroz političke, društvene, ekonomske i filozofske kontekste. To znači da, umesto da samo analiziramo tekst ustava, razmatramo i istorijske okolnosti koje su dovele do njegovog donošenja, uticaj političkih ideja, društvene promene i slične faktore.

IZVORI USTAVNE ISTORIJE

Istorijskopравни izvori su izvori koji se odnose na pravna pravila, običaje, norme i pravne akte koji su važili u određenim istorijskim periodima. Oni omogućavaju razumevanje razvoja prava kroz istoriju. Primeri istorijskopravnih izvora su Hamurabijev zakonik, Ešnunski zakonik, Justinijanova kodifikacija (*Corpus Iuris Civilis*), Dušanov zakonik, razne povelje, pravni običaji i kraljevski akti. Izvori ustavne istorije predstavljaju pravne i političke dokumente, akte, praksu i običaje koji su oblikovali razvoj ustavnog prava kroz istoriju. Oni se koriste za razumevanje nastanka i razvoja ustavnih normi i principa koji su oblikovali političke i pravne sisteme u različitim istorijskim periodima.

Primeri izvora ustavne istorije su Magna Carta Libertatum iz 1215. godine, Deklaracija o pravima čoveka i građanina iz 1789. godine, Ustav Sjedinjenih Američkih Država iz 1787. godine, Engleska Povelja o pravima (*Bill of Rights*) iz 1689. godine, Sretenjski ustav iz 1835. godine, ustavi Jugoslavije kao i drugi relevantni ustavni akti.

Tako je i Slobodan Jovanović¹ veliku pažnju poklanjao izvorima. Iako u njegovoj „ustavnoj istoriji“ nema nijedne fusnote, pojedini autori navode da bi ispod svake njegove rečenice mogla da se spusti fusnota (Milosavljević, 2019: 53). To jasno govori o njegovom brižljivom odnosu prema izvorima. Upravo na ovom mestu i valja podvući da svako istraživanje istorije, pa i ustavne istorije, mora biti zasnovano na izvorima, na njihovom brižljivom čitanju i kritičkoj proverbi i analizi. Sve to Jovanovićevo delo čini verovatno najznačajnim pregledom ustavne istorije Srbije XIX veka. Za razumevanje ustavne istorije kao samostalne discipline, naročiti doprinos Slobodana Jovanovića je i periodizacija ustavne istorije Srbije (Cvetković, 2023: 66).

¹ Slobodan Jovanović (1869–1958)- pravnik, istoričar, književnik, univerzitetski profesor i političar. Začetnik je ustavnopravne nauke u Srbiji.

ZNAČAJ USTAVNE ISTORIJE ZA STUDENTE PRAVNIH FAKULTETA

Ustavna istorija proučava razvoj ustavnosti kroz istoriju, uključujući ključne događaje i društveno-političke okolnosti koje su prethodile donošenju ustava. Njeno uvođenje u nastavni plan već od prvog semestra na pravnim fakultetima omogućilo bi studentima da u narednim semestrima sa većim razumevanjem pristupe predmetu Ustavno pravo, čime bi se olakšalo savladavanje složenih ustavnopravnih normi i principa.

Predmet ustavne istorije mogao bi biti organizovan kroz tri tematske celine koje omogućavaju sistematsko i postepeno usvajanje znanja. Prva celina odnosila bi se na predistoriju moderne ustavnosti, sa posebnim osvrtom na političke prakse, ideje i filozofske koncepte koji su prethodili nastanku savremenih ustava. Druga celina fokusirala bi se na donošenje prvih modernih ustava, uključujući Ustav Sjedinjenih Američkih Država, Francusku Deklaraciju o pravima čoveka i građanina (koja je prethodila donošenju prvog ustava u istoriji Francuske), kao i ustavne razvojne procese u Švajcarskoj i Belgiji, uz analizu njihove uloge u oblikovanju savremene ustavnosti. Svaki od ovih primera ima poseban značaj: američki ustav predstavlja pionirski model podele vlasti i zaštite prava građana, Francuska deklaracija uvodi principe ljudskih i građanskih prava u pravni sistem, dok ustavni razvoj Švajcarske i Belgije predstavlja modele institucionalne organizacije i demokratizacije koji su uticali na kasnije ustavne sisteme. Treća celina posvećena je ustavnoj istoriji Srbije, koja obuhvata razvoj ustavnosti od Sretenjskog ustava, preko Turskog ustava (hatišerifa), ustavnog razvoja Prve i Druge Jugoslavije, ustavnih povelja Srbije i Crne Gore, pa sve do važećeg Ustava Republike Srbije iz 2006. godine.

Ovakva struktura predmeta omogućava studentima da sagledaju dugotrajan istorijski razvoj ustavne misli i institucija, povezujući ga sa savremenim teorijskim okvirom ustavnog prava. Na taj način studenti stižu ne samo znanje o prošlim ustavnim rešenjima, već i sposobnost kritičkog i teorijski utemeljenog razumevanja pravnih normi, što je ključno za savremeno pravno obrazovanje. U tom smislu, proučavanje ustavne istorije ne doprinosi isključivo razumevanju geneze i evolucije ustavnih institucija, već omogućava i sveobuhvatnije sagledavanje njihovog refleksnog dejstva na druge grane prava, naročito na procesno pravo. Poseban značaj ovog međuodnosa manifestuje se u razvoju dokazivanja i ustavnih garancija u dokaznom postupku, kao jednog od ključnih segmenata realizacije i zaštite osnovnih prava i sloboda. Interakcija ustavnih principa i procesnopravnih mehanizama predstavlja stoga kompleksno teorijsko i praktično pitanje od izuzetnog značaja, o čemu će biti više reči u daljem tekstu.

Razvoj dokazivanja i ustavnih garancija u dokaznom postupku

„Način vođenja postupka meri stepen ustavnosti jednog pravnog poretka”
Ustavna istorija se ne bavi samo proučavanjem prošlih ustava kako to neki vole da kažu, već i razvojem ustavnosti kao temeljnog principa savremenih pravnih poredaka. Ustavnost podrazumeva uspostavljanje vladavine prava kao osnovnog

cilja modernih država. U tom smislu, razvoj ustavnosti imao je značajan uticaj i na procesno pravo, naročito na dokazni postupak. Ustavna istorija se bavi razvojem dokazivanja i ustavnih garancija u dokaznom postupku zato što je način na koji država prikuplja i koristi dokaze direktno povezan sa zaštitom osnovnih prava i sloboda građana. Upravo to predstavlja još jedan od razloga zbog kojih bi ustavna istorija trebalo da bude i zaseban nastavni predmet na pravnim fakultetima, budući da se u okviru ustavnog prava ograničeno obrađuje istorijski razvoj pojedinih ustavnopravnih instituta.

Razvoj dokaznog postupka kroz istoriju pokazuje kako su se menjali načini na koje društvo dolazi do istine u pravnim sporovima. U najranijim periodima, dokazivanje se često zasnivalo na iracionalnim metodama, poput zakletvi, božjih sudova ili dvoboja, gde se verovalo da će viša sila otkriti istinu. Ovakvi iracionalni dokazi nisu se oslanjali na činjenice i logiku, već na verovanje u natprirodnu pravdu. Kasnije, naročito u srednjem veku, razvija se tzv. inkvizitorski postupak, u kome sud ili vlast imaju aktivnu ulogu u prikupljanju dokaza (Kulauzov, 2019). U tom sistemu često se koristilo priznanje okrivljenog kao najvažniji dokaz, pa su se pribegavale i prinudne metode, uključujući i torturu, kako bi se do priznanja došlo. Ovakav pristup je značio veliku moć države i manju zaštitu pojedinca. Vremenom, sa razvojem rimskog prava i kasnije modernih pravnih sistema, dolazi do prelaska na racionalnije metode dokazivanja — kao što su svedočenja, pisani dokazi i jasna pravila o teretu dokazivanja. U savremenom pravu dokazni postupak se zasniva na principima pravičnosti, zakonitosti i zaštite prava stranaka, uz zabranu prinude i uvođenje standarda kao što je slobodno sudijsko uverenje. Dokazivanje odnosno izvođenje dokaza kao metod pomoću kojeg sud istražuje i utvrđuje istinu jeste razlog mnogobrojnih odlaganja ročišta a samim tim i razloga za kršenje jednog od ljudskih prava, prava na pravično suđenje i njegovog esencijalnog dela, prava na suđenje u razumnom roku (Bećirović-Alić & Nikšić, 2023: 12).

Savremeno pravo ima intenciju oblikovanja humanog, demokratskog društva koje deluje u skladu sa najvišim međunarodnim standardima u poštovanju ljudskih prava (Krkelić & Dečković, 2025:18). U ranim fazama razvoja pravnih sistema, dokazni postupak bio je često obeležen formalizmom i primenom sredstava koja nisu uvažavala dostojanstvo čoveka, poput torture ili prisilnog priznanja. Međutim, sa razvojem ustavnosti i ideje vladavine prava, dolazi do postepenog uvođenja pravnih ograničenja koja štite okrivljenog. Ove promene naročito su izražene u periodu nakon donošenja prvih pisanih ustava, kada se uvode načela zakonitosti, pravičnosti i jednakosti pred zakonom. Jedna od najvažnijih ustavnih garancija jeste zabrana upotrebe nezakonitih dokaza, čime se osigurava da sudske odluke počivaju na zakonito pribavljenim činjenicama. Takođe, razvija se pravo na odbranu, koje uključuje pravo okrivljenog da bude obavešten o optužbama, da ima pristup braniocu i da aktivno učestvuje u postupku. Načelo pretpostavke nevinosti dodatno učvršćuje položaj pojedinca, zahtevajući da teret dokazivanja leži na tužilaštvu. Tokom 20. i 21. veka, međunarodni standardi ljudskih prava imaju značajan uticaj na unapređenje ustavnih garancija u dokaznom postupku, pa je tako, na primer,

iznuđivanje priznanja apsolutno zabranjeno Ustavom² i zakonom³, od koje zabrane ne postoje izuzeci ili odstupanja. Ustavne norme sve više inkorporiraju principe pravičnog suđenja, zabrane mučenja i prava na privatnost, što utiče i na način prikupljanja i ocene dokaza. U savremenim pravnim sistemima, razvoj ovih garancija odražava težnju ka balansiranju između efikasnosti krivičnog gonjenja i zaštite osnovnih prava pojedinca. Upravo kroz analizu ovog razvoja, ustavna istorija doprinosi razumevanju savremenih pravnih standarda i njihovog značaja u očuvanju pravne sigurnosti i demokratije.

Najvažniji međunarodni dokument koji štiti pravo na pravično suđenje u članu 6 i njegov esencijalni deo pravo na suđenje u razumnom roku u članu 6 stav 1., jeste Evropska Konvencija o zaštiti ljudskih prava (Bećirović-Alić, & Bilalović, 2021:49). Pravni temelji na kojima se bazira zakonitost dokaza u krivičnom postupku nalaze se, kako u obliku ustavne garancije, tako i kao opšti element principa pravičnosti krivičnog postupka iz člana 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Svrha propisa o nezakonitim dokazima u krivičnom postupku jeste zaštita ličnih i političkih prava i sloboda građana, i to, kako onih osnovnih, opštih prava, garantovanih praktično svim ustavnim iješenjima u ustavima evropskih država ill garantovanih građanima Evrope putem evropskih konvencija, tako i onih minimalnih prava na odbranu u krivičnom postupku, koja su takode etabrirana u ustavnim rešenjima i u evropskim konvencijama. Tako, u prvu grupu štićenih prava spadaju: pravo na zaštitu od mučenja i nečovečnog i ponižavajućeg postupanja, kao i pravo na tajnost ličnog i porodičnog života. U drugu grupu spadaju: pravo na poznavanje predmeta i razloga optužbe, pravo na pripremu odbrane, pravo na prisustvo i saslušanje, pravo na branioca (besplatnog ako nema sredstava), pravo na ispitivanje svedoka, jednakost u ispitivanju svedoka, odbrane kao i svedoka optužbe, pravo na besplatnu pomoć tumača – prevodioca. (Stojković, 2006: 582).

U ustavom zajamčena prava spadaju lična, politička, socijalna i ekonomska prava, kao i prava na pravično suđenje i zaštitu dostojanstva. Pod ustavnim garancijama smatramo skup pravnih sredstava i institucionalnih mehanizama kojima se obezbeđuje ostvarivanje i zaštita ustavom zajemčenih prava i sloboda, kao i ograničavanje državne vlasti u odnosu na pojedinca (Marković, 2019). Razvoj ova dva instituta predstavlja ključni segment proučavanja ustavne istorije.

Teorija o plodovima otrovnog drveta

Teorija o „plodovima otrovnog drveta“ (engl. fruit of the poisonous tree) predstavlja pravno pravilo prema kojem dokazi koji su pribavljeni na nezakonit način, kao i svi dokazi koji iz njih proisteknu, ne mogu biti korišćeni u postupku. Ova teorija potiče iz prakse Vrhovnog suda Sjedinjenih Američkih Država i razvijena je u okviru zaštite ustavnih prava, posebno prava na privatnost i zakonit postupak. Svi pravni sistemi, bez izuzetka, nastoje da ostvare pravičnu ravnotežu između efikasnosti krivičnog postupka, s jedne, i poštovanja ljudskih prava i sloboda građana, s druge strane. Načini ostvarivanja te ravnoteže variraju u zavisnosti od pravnog sistema, ali

² čl. 28 st. 3 Ustava Republike Srbije

³ čl. 9 ZKP-a

i od svake države pojedinačno, ali to ne dovodi u pitanje neophodnost njenog ostvarivanja. Iako država nesporno ima *ius puniendi*⁴, ono po svojoj prirodi i obimu nije apsolutno, već je ograničeno već pomenutim zahtevom za poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda građana. Zbog toga pravila o nezakonitim dokazima i njihovom isključivanju iz predmeta i činjenične osnove za donošenje sudske odluke igraju vitalnu ulogu u skoro svim pravnim sistemima. Neki autori ovaj odnos obezbeđivanja efikasnosti krivičnog postupka i poštovanja ljudskih prava posmatraju i kao odnos troškova i koristi pravila o isključenju nezakonitih dokaza (Oliver, 2005: 201).

Ovaj razvoj je posebno važan za proučavanje ustavne istorije, jer pokazuje kako su se kroz vreme oblikovali osnovni principi pravne države. Napuštanje iracionalnih i represivnih inkvizitorskih metoda i prelazak na racionalan, pravičan postupak direktno su povezani sa jačanjem osnovnih prava i sloboda, kao što su pravo na pravično suđenje i zaštita dostojanstva ličnosti. Upravo kroz razvoj dokaznog postupka može se jasno videti put ka savremenim ustavnim garancijama i demokratskom pravnom poretku. U tom smislu, savremena pravila o nezakonitim dokazima, uključujući i teoriju o „plodovima otrovnog drveta“, predstavljaju logičan nastavak tog istorijskog razvoja, jer dodatno učvršćuju princip da se pravda može zasnivati isključivo na zakonito pribavljenim dokazima.

ZAKLJUČAK

Na osnovu svega iznesenog u radu, može se zaključiti da proučavanje ustavne istorije ima poseban značaj, kao i da postoje opravdani razlozi za njeno izdvajanje kao samostalne naučne discipline u odnosu na ustavno pravo.

Ustavna istorija poseduje jasno definisan predmet proučavanja, koji se ogleda u analizi razvoja ustava, ustavnih ideja, načela i institucija kroz istoriju. Za razliku od opšte istorije države i prava, koja obuhvata širi spektar političkih i pravnih pojava, ustavna istorija je usmerena na ustav kao temeljni pravni akt i njegovu evoluciju, pri čemu se oslanja i na izvore evropske pravne tradicije, među kojima posebno mesto zauzima rimsko pravo. Istovremeno, ova disciplina odlikuje se specifičnom metodologijom koja kombinuje istorijski metod sa pravno-normativnom i teorijskom analizom. Takav pristup omogućava ne samo opisivanje istorijskih činjenica, već i njihovo tumačenje u kontekstu društvenih, političkih i idejnih okolnosti u kojima su ustavna rešenja nastajala. Cilj ustavne istorije prevazilazi puku rekonstrukciju prošlosti, budući da ona omogućava razumevanje nastanka i razvoja savremenih ustavnih načela, kao što su suverenitet, podela vlasti, vladavina prava i zaštita ljudskih prava. Poseban značaj ima analiza razvoja dokazivanja, ustavom zajamčenih prava i ustavnih garancija, naročito u oblasti dokaznog postupka, gde se kroz istorijski razvoj može uočiti postepeno jačanje zaštite prava pojedinca i ograničavanje državne vlasti. Razvoj dokaznih pravila pokazuje da se savremeni pravni sistemi sve više udaljavaju od modela u kojima je država imala neograničenu moć u pribavljanju i korišćenju dokaza, ka sistemima u kojima se zakonitost

⁴ *Ius puniendi*- ovlašćenje države da izriče i sprovodi kazne prema učiniocima krivičnih dela.

postupka smatra jednako važnom kao i sam ishod suđenja. Na taj način, ustavne garancije ne predstavljaju samo formalna prava, već i stvarne procesne mehanizme koji obezbeđuju pravično suđenje i sprečavaju zloupotrebu državne moći u postupku dokazivanja. Razlika između ustavne istorije i ustavnog prava ogleda se pre svega u perspektivi proučavanja. Dok se ustavno pravo bavi važećim ustavnim normama i njihovom primenom u savremenom pravnom poretku, ustavna istorija analizira istorijski kontekst njihovog nastanka, izvorni smisao i razvoj kroz vreme, čak i kada su ti ustavi i dalje na snazi. Ustavna istorija, takođe, omogućava kritičko sagledavanje kontinuiteta i diskontinuiteta ustavnog razvoja, objašnjavajući razloge opstanka, promena ili nestanka određenih ustavnih rešenja, čime značajno doprinosi razvoju ustavne teorije i pravne nauke u celini. Zaključno, iako je ustavna istorija interdisciplinarno povezana sa ustavnim pravom, opštom istorijom države i prava i delimično rimskim pravom, zbog svog posebnog predmeta, metodologije i cilja, ona treba da bude jasno profilisana kao samostalna naučna disciplina i kao poseban nastavni predmet na pravnim fakultetima, jer bi se na taj način omogućilo jasnije razgraničenje između normativnog proučavanja važećeg ustavnog prava i istorijsko-razvojnog pristupa, čime bi studenti mogli dublje i sistematičnije da razumeju i savremena ustavna rešenja i njihov istorijski razvoj.

LITERATURA

1. Bećirović-Alić, M., & Bilalović, N. (2021). Pravo na pravično suđenje u građanskim postupcima po Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima sa posebnim osvrtom na pravo na suđenje u razumnom roku. *Pravne teme*, 9(18), 40-50. Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar.
2. Bećirović-Alić, M., & Nikšić, J. (2023). Evidence in Civil Procedure with Special Reference to the Right to a Trial within a Reasonable Time. *Pravne teme*, 11(21), 12-23. Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar.
3. Cvetković, A. (2023). Ustavna istorija kao samostalna disciplina?. *Arhiv za pravne i društvene nauke*, Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, Srbija.
4. Čorbić, D., Kovačević, S. (2014). *Politički sistem*. Pravni fakultet u Nišu, Niš.
5. Đorđević, J. (1978). *Ustavno pravo. Savremena administracija*, Beograd.
6. Grimm, D. (2023). Constitutional history as an integral part of general history: The German case. *Rechtsgeschichte - Legal History*, 31, 18–30. <https://rg.lhlt.mpg.de/index.php/rg/article/view/1988>
7. Haznadarević, N. (2025). Elementi ustavnosti u Rimskoj republici (509. g. p.n.e. – 27. g. p.n.e.), *Pravne teme*, 13(23), 62-71. Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar.
8. Hesse, K. (1999). *Fundamentals of Constitutional Law of the Federal Republic of Germany* (20th edition). C.F. Müller.
9. Kelsen, H. (1967). *Pure theory of law* (M. Knight, Trans.). University of California Press. (Original work published 1934)
10. Krkelić, M., & Dečković, S. (2025). Zločin iz mržnje u zakonodavstvu Albanije. *Pravne teme*, 13(23), 17-25. Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar.
11. Kulauzov, M. (2019). *Opšta pravna istorija*. Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad.
12. Marković, R. (2019). *Ustavno pravo*. Pravni fakultet u Beogradu, Beograd.

13. Milosavljević, B. (2023). Svet i vreme Slobodana Jovanovića 1869–1958 – povodom 150 godina od rođenja. Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, str. 53–54.
14. Montesquieu. (1989). *The spirit of laws*. Cambridge University Press. (Original work published 1748)
15. Nikolić, P. (1978). *Ustavno pravo*. Savremena administracija, Beograd.
16. Oliver, W.M. (2005). Toward a better categorical balance of the costs and benefits of the exclusionary rule. *Buffalo Criminal Law Review*.
17. Schmitt, C. (2008). *Constitutional theory* (J. Seitzer, Trans.). Duke University Press.
18. Stojković, V. (2006). Pravno nevaljani dokazi u krivičnom postupku - iskaz okrivljenog i tehnički snimci činjenica. *Glasnik Advokatske komore Vojvodina*, 78(10–11), 579–589.
19. Šuković, M. (2009). *Ustavno pravo – univerzalna ustavna tematika i ustavno pravo Crne Gore*. Biblioteka Universitas, Podgorica.
20. Ustav Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 98/2006 i 115/2021).
21. Zakon o krivičnom postupku ("Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US).

SUMMARY

Constitutional history is an important field of legal study that can be regarded as an independent scientific discipline in relation to constitutional law. It focuses on the development of constitutions, constitutional ideas, principles, and institutions over time, distinguishing itself from general legal history by concentrating specifically on the constitution as a fundamental legal act and its evolution, also drawing on the European legal tradition, particularly Roman law. The discipline uses a methodology that combines historical, legal-normative, and theoretical analysis, enabling not only the description of historical developments but also their interpretation within broader social and political contexts. In this way, constitutional history contributes to a better understanding of key constitutional principles such as sovereignty, separation of powers, rule of law, and protection of human rights. An important aspect of constitutional history is the study of the development of evidentiary rules and constitutional guarantees, which shows the gradual strengthening of individual rights and the limitation of state power, especially in criminal procedure. Constitutional guarantees thus function as practical mechanisms ensuring fairness in legal proceedings and preventing abuse of authority. The difference between constitutional history and constitutional law lies in their focus: constitutional law deals with current constitutional norms and their application, while constitutional history examines their origin and historical development. In conclusion, despite its close connection with constitutional law and legal history, constitutional history has its own subject, methodology, and purpose, which justify its status as a separate academic discipline and university course.